

למי שייך האוצר של ה"סן חוזה"?

מלחמות כס על ירושת אימפריה דומיננטית, מתכות, מטבעות זהב ויהלומים, אינטרסים מסחריים ובינלאומיים מנוגדים ומחלוקות פוליטיות - אלה ליוו את האנייה "סן חוזה" בעת שקיעתה למצולות וילוו אותה בעת שתשוב אל פני הים

התפוצצות ה"סן חוזה" בקרב עם הצי הבריטי. ציור שמן מאת סמואל סקוט

| עו"ד יואב הריס |

הספרדית, הידועה גם בשם מלחמת הירושה הספרדית. כיצד הסתיימה המלחמה? ב-2011 ירש הנסיך צ'ארלס את הממלכה האוסטרית של בית האבסבורג, ובמצב עניינים זה הבריטים וההולנדים לא רצו להמשיך במלחמה שתעצים עוד יותר את כוחו של זה בירושת האימפריה הספרדית. בשל כך הברית האנטי-צרפתית התפוררה והצדדים החלו בשיחות שלום נפרדות שהסתיימו ב-1714, ובעקבותיהן חולקו נתחים מהאימפריה הספרדית, ופיליפ ה-V נותר המלך של ספרד. הסדרים אלה סימנו את תחילת צמיחת האימפריה הבריטית על חשבון ספרד וצרפת.

אוצר בלום במצולות

בתוך אותה הקלחת, ביוני 1708, הועמסה האנייה הספרדית "סן חוזה" (San Jose) ביהלומים, במטבעות ובמתכות יקרות ויצאה ממרכז אמריקה בדרכה לספרד. מטענה היקר היה מיועד לממן את המלחמה שהתנהלה באירופה באותה עת. עמה הפליגו "אניות אוצר" נוספות ובמלחמה כמו במלחמה הללו נפלו טרף למארב של אניות מלחמה בריטיות. בקרב שהתפתח מול חופי קרטחנה (Cartagena), בקולומביה של ימינו, ניסו האניות הבריטיות לתפוס את האוצרות, אולם מסיבה לא ברורה האנייה "סן חוזה" התפוצצה ושקעה למצולות, היא ו-600 מלחיה ואוצרותיה הרבים. כמה רבים? בערכים של היום מוערך שווי האוצר הימי בסכום שבין 4 ל-17 מיליארד דולר.¹

קפיצה קטנה קדימה לשנות השמונים של המאה ה-20. הסוכנות הימית הקולומביאנית הממשלתית אישרה לחברת *Glocca Mora* לאתר אניות טרופות

שאחרי מותו. בשנת 1698 הגיעו אנגליה, הממלכה ההולנדית וצרפת להסכמה עם בית האבסבורג כי הנסיך **יוסף פרדיננד** (בנו של אלקטור ממלכת בוואריה) יירש את ספרד, את הולנד הספרדית ואת המושבות הספרדיות, ואילו המחוזות האיטלקיים שהיו בשליטת ספרד יחולקו בין אוסטריה לצרפת. אלא שבעוד הללו מתכננים את היום שאחרי לכתו של צ'ארלס ה-II, הירש המיועד פרדיננד מת בשנת 1699. שוב התכנסו הצדדים וניסו

להגיע להסכמה דומה, אולם שהפעם הירש המיועד יהיה הנסיך האוסטרי **צ'ארלס** (Archduke Charles), בנו השני של קיסר ממלכת רומא הקדושה ששמו **לאופארד ה-I**. זה האחרון סירב להסדר ודרש כי בנו יירש את כל שטחי האימפריה הספרדית. צ'ארלס ה-II (שעדיין לא מת) סבר כי רק נציג בית בורבון הצרפתי יוכל לשמר את האימפריה הספרדית וערך בשנת 1700 צוואה שלפיה הוא מוריש את הכס לדוכס **פיליפ ה-V**, שהיה נכדו של מלך צרפת **לואי ה-14**.

בנובמבר 1700 נפטר צ'ארלס ה-II בגיל 39 שנים בלבד. לאחר מותו טען לואי ה-14 כי נכדו פיליפ הוא הירש ופתח במערכה על הממלכה כשפלש להולנד הספרדית. ברית אנטי-צרפתית הוקמה בספטמבר 1701 וכללה את אנגליה (בהנהגת המלכה **אן**, לאחר מותו של אביה **ויליאם ה-III** בשנת 1702), הממלכה ההולנדית עם הקיסר לאופארד, שאליהן הצטרפו פרוסיה, הנובר, מדינות גרמניות נוספות ופורטוגל. כך החלה מלחמה ממושכת על האימפריה

ב-1701 מת **צ'ארלס ה-II**, מלך ספרד חשן הילדים והאחרון לענף הספרדי של שושלת האבסבורג, שהקימה את האימפריה הספרדית ושלטה בה בין השנים 1516 ל-1700.²

המושבות הספרדיות שימשו מקור אספקה לכסף ולמתכות יקרות נוספות אשר נכרו מאדמות מרכז אמריקה והועמסו על אניות שהובילו אותן לספרד לצורך מימון פעילות האימפריה

שילוב של מלחמות וכיבושים ובריתות עם זרועה הנוספת של שושלת האבסבורג גרמו לכך שבשנים 1516-1700 כללה האימפריה הספרדית את חצי האי האיברי כמובן (כולל שליטה ביחסי החוץ של פורטוגל), חלקים מהולנד ומבלגיה של היום, אזורים ונתחים מאיטליה, וכן קולוניות בצפון אפריקה, בדרום אמריקה כמובן וגם במרכז אמריקה (כולל מקסיקו ופלורידה). האימפריה הספרדית הייתה למעצמה האירופית הדומיננטית, שתרמה לפיתוח המסחר, הבנקאות ושוק ההון. שליטי האימפריה נמצאו רוב הזמן מחוץ לגבולות ספרד, שם ניהלו את מלחמותיה הרבות, ומיקמו את עצמם בבריסל ובאנטוורפן והותירו לפקידים ולמושלים לנהל את המושבות למיניהן. אלה שימשו מקור אספקה לכסף ולמתכות יקרות נוספות אשר נכרו מאדמות מרכז אמריקה והועמסו על אניות שהובילו אותן לספרד לצורך מימון פעילות האימפריה.

משחקי הכס

צ'ארלס ה-II היה אחרון המלכים הספרדיים לשושלת האבסבורג. ומאחר שהיה חשון ילדים, הכוחות האירופיים הדומיננטיים נערכו ליום

1. התיאור ההיסטורי להלן מתוך הערך "the war of the Spanish succession" באתר "בריטיניקה" (ומתוך הערך "Habsburg Spain" בוויקיפדיה).

מול חופי קולומביה. ב-1981 איתרה *Glocca Mora* שרידים של אנייה שהאמינה כי היא ה"סן חוזה", שהייתה שקועה 230 מטר מתחת לפני המים. *Glocca Mora* וקולומביה סיכמו כי הראשונה תהיה זכאית ל-35% מערך הרכוש שיוחץ מהריסות ה"סן חוזה".

Glocca Mora העבירה את זכויותיה לחברה אמריקאית בשם *Sea Search Armada* ("SSA") אשר אף היא הגיעה לסיכום עם ממשלת קולומביה כי תקבל 35% מערך המטען המחולץ, אולם ממשלת קולומביה סירבה לחתום על הסכם

בכתב עם SSA, ולא אפשרה לה לפעול לחילוץ האנייה ומטענה. מעט לאחר מכן חוקק הפרלמנט הקולומביאני חוק שלפיו כל הזכויות באוצרות ה"סן חוזה" שייכות לממשלת קולומביה, ואילו מאתר ומחלץ האוצר יהיה זכאי ל-5% בלבד שעליהם חל מס בשיעור 45%. ב-1989 עתרה SSA לבית המשפט החוקתי הקולומביאני בטענה כי החוק שהתקבל פוגע בזכויותיה. תביעתה התקבלה, ובשנת 1994 הכריז בית המשפט כי החוק בטל. עוד באותה עת קיבל בית משפט במחוז בארנקוויה (*Barranquilla*) תביעה נוספת של SSA, והכריז כי SSA וממשלת קולומביה אוחזות בחלקים שווים (50%) באוצרותיה של ה"סן חוזה".

בדצמבר 2010 פנתה SSA אל בית המשפט המחוזי בקולומביה (העיר וושינגטון) בארצות הברית, והגישה תביעה נגד הרפובליקה של קולומביה² בתביעה טענה SSA כי בין השנים 1980 ל-2010 פעלה ממשלת קולומביה בחוסר תום לב וסיכלה את הזכויות הנתונות ל-SSA ב"סן חוזה", לרבות מכרזים למיניהם שלפיהם הועברו זכויות החילוץ לחברה שבדית. תביעתה התבססה על הפרת חוזה, גזל (*conversion*), וכן הכרה ואכיפה של פסק דין

2. מתוך "The Wreck of the San Jose: Legal Battles Over 'Sunken Treasure'", פורסם ב-12 בדצמבר 2015.

SEA SEARCH ARMADA vs. THE REPUBLIC OF COLOMBIA, United States District Court for the District of COLUMBIA, Civil Action No. (JEB) 10-2083

זר. אולם תביעתה זו נדחתה על הסף: אשר לטענה החוזית, נקבע כי לפי הדין האמריקאי התביעה מתיישנת בתוך שלוש שנים מיום ההפרה. מאחר שלטענת התביעה החוזה הופר ב-1984, התביעה התיישנה. אשר לטענה החלופית שהמועד הקובע הוא מועד פסק הדין של בית המשפט העליון בקולומביה, שניתן ב-5 ביולי 2007, הרי שההתיישנות על תביעה זו חלה ב-5 ביולי 2010, ואילו התביעה בארצות הברית הוגשה שישה חודשים לאחר מכן. לכן, בכל מקרה התביעה החוזית התיישנה. אותם הדברים בדבר ההתיישנות אמורים כלפי טענת הגזל: לטענת התביעה, ב-1984 נשללו ממנה הזכויות ב"סן חוזה". לכן תביעה זו התיישנה ב-1987 ואילו התביעה הוגשה ב-2010 - זמן רב לאחר חלוף תקופת ההתיישנות. אשר לתביעה לאכיפת פסק הדין של בית המשפט העליון בקולומביה, נקבע כי אכיפת פסק דין זר אפשרית רק אם פסק הדין שאכיפתו מבוקשת הוא כספי, ואילו פסק הדין שניתן בקולומביה קבע אמנם כי ל-SSA 50% באוצרות ה"סן חוזה" אולם לא הורה על תשלום, ובכך לא די - שכן לצורך אכיפת פסק דין זר הוראות התשלום לפיו צריכות להיות מפורשות ונקודתיות. לכן נדחתה התביעה על כל רבדיה. ערעור שהוגש על פסק הדין נדחה אף הוא.

איזו זיקה קובעת?

בחודש דצמבר 2015 יצאה ממשלת קולומביה בהכרזה כי מצאה את הריסות ה"סן חוזה" מול חופי קולומביה. שווי האוצר השוכן בקרקעית האוקיינוס מוערך לפי הפרסומים ב-17 מיליארד דולר. הכרזה זו אינה נטולת ספקות ומאבקים. ראשונה טוענת חברת SSA, כאמור, כי היא איתרה את האנייה לראשונה ב-1982 והיא זכאית ל-50% משווי האוצר. אם לא די בכך, באה ממשלת ספרד וטענה כי בהיות ה"סן חוזה" אנייה ספרדית, היא ומטענה שייכים לה. מול אלה ניצבת ממשלת קולומביה, שמול חופיה איתרה האנייה.

הפנייה לחוק המשפט הימי (UNCLOS), אין בה כדי להועיל להבהרת התמונה, ולא בכדי. ההתייחסות היחידה, אם בכלל, למקרים כגון אלה היא בסעיפים 149 ו-303 ל-UNCLOS. סעיף 149 מספק אמירה כללית שלפיה כל הפריטים בעלי האופי הארכיאולוגי וההיסטורי שיימצאו במים

שמחוץ לאזור שמכות כלשהי (ה-Area) יישמרו או יוצגו לטובת האנושות כמכלול, בשים לב לזכויות ארץ המקור, או הארץ בעלת הזיקה ההיסטורית או הארץ בעלת הזיקה הארכיאולוגית. סעיף 303 קובע באופן הצהרתי כי לכל המדינות החובה להגן על פריטים בעלי ערך היסטורי או ארכיאולוגי ולשתף פעולה. אולם מיד בהמשך הדברים קובע הסעיף כי אין בהוראות הסעיף כדי לפגוע בזכויות הבעלים, בחוקי הישע (*salvage*) והאדמירליות או בחוקים או בפרקטיקה הנהוגים בחליפין תרבותיים

(*cultural exchange*). יצוין כי ה-UNCLOS עצמו אינו אלא תולדה של כמה אמנות ואינספור ועידות, כנסים, ויכוחים והחלטות שהתנהלו מאז שנות החמישים (כך, למשל, ארצות הברית אינה חתומה על ה-UNCLOS). ה-UNCLOS מסדיר, ונועד להסדיר למעשה, זכויות כלכליות במשאבי הים הטבעיים (*natural resources*) כגון דיג, נפט וגז ואין בו הסכמה או הבנה אשר לפעילות הכלכלית הענפה של חילוץ אניות טרופות על מטעניהן, אשר היא תעשייה של ממש.

כך למשל, ב-1988, לאחר שנים של חיפושים, איתרה America Discovery Group את שרידי האנייה "Central America" שטבעה ב-1857 במרחק 260 ק"מ מחופי פלורידה בעקבות סופה, ועם נוסעיה שטבעו שקע למצולות מטען מטבעות זהב בשווי מיליון דולר בערכי אותה תקופה. לאחר אי אלו מאבקים משפטיים בין מחלצי המטען לבין מבטחיו, שהתנהלו בפני הערכאות בארצות הברית, נקבע לבסוף כי המחלצים יהיו זכאים ל-90% משווי המטען כדמי ישע. בהנמקה לפסיקת שיעור גבוה זה קבע בית המשפט כי כמדיניות ציבורית יש לעודד פעולות מחלצים למיניהם ("המטען" גיליון 110, דצמבר 2010).

עוד בשנים האחרונות היינו עדים למאבק סביב מטען האנייה "מרצדס" (Mercedes) שאותרה במרץ 2007 על ידי חברת Odyssey מול חופי גיברלטר. מדובר באניית הצי של ספרד שאף היא הוטבעה ב-1804 על ידי אנייה בריטית בדרכה מדרום אמריקה לספרד כשהיא נושאת נחושת, 900 אלף מטבעות כסף ו-5,809 מטבעות זהב, שיעודו אף הם לממן מאבק מלחמתי וליתר דיוק לממן את מלחמתה של צרפת באנגליה, לפי הסדר חשאי בין ספרד לצרפת מ-1803. באותו מקרה, ובהחלטה שאינה שנויה במחלוקת, קבע בית המשפט האמריקאי כי בהינתן

למי שייך האוצר של ה"סן חוזה"?

המשך מעמוד 27

הטריטוריאליים אלא גם באזורים הכלכליים, ומכאן היתרון הגדול שבה. האמנה אינה אוסרת על פעילות הצלה וישע, אלא קוראת להסדרתה של זו.

על רקע כל האמור כאן ניתן להבין כי לא בנקל המעוניינים ב"סן חוזה" יותרו על אחיזתם. חברת

אשר למתח בין דיני הישע (law of salvage) והאדמירליות והמגבלות שלפי האמנה, קובע סעיף 4 לאמנה כי הוראותיה לא יהיו כפופות לדיני הישע ולדיני הגילוי (law of finds), אלא אם כן פעילות הישע התת-ימית נעשית בהתאם לאישורים מטעם המוסדות המתאימים ובהתאם להוראות האמנה.

שהאנייה היא אניית מלחמה ספרדית, הרי שזו נהנית מחסינות לפי חוק החסינות הריבונית הזרה (Foreign Sovereign Immunities Act), שקובע כי רכוש מדינה זרה יהיה חסין מעיקולים וממימושים. לכן, מכיוון שהאוצר שנמשה מן הים והופקד בבית המשפט האמריקאי הוא חסין מעיקול, הוא נמסר לממשלת ספרד ("המטען", גיליון 128).

ניסיון להסדיר את החוק

נקל אפוא להבין מדוע ה-UNCLOS שותק שתיקה רועמת ואינו מתיימר להסדיר פעילות מחלצי אוצרות תת-ימיים (שאינם טבעיים), ואף מתיר על כנו את ההסדר החל בעניין.

לכן יזמו האו"ם ומוסדותיו (אונסק"ו) גיבוש אמנה נוספת - האמנה להגנה על מורשת התרבות התת-ימית (The Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage - UCH). אמנה זו נכנסה לתוקף ב-2009, ומתיימרת לפתח ולהסדיר כללים הנוגעים לשימור מורשת התרבות התת-ימית (underwater cultural heritage). זו מוגדרת באמנה באופן נרחב ככוללת את "כל העדויות לקיום אנושי שלהן יש אופי תרבותי, היסטורי

SSA נהנית לכאורה מפסיקת בתי המשפט העליון והמחוזי בקולומביה המעגנת את זכויותיה באוצר. טענת ממשלת קולומביה היא שהאנייה והריסותיה הן בחזקתה ובשליטתה והיא בעלת הזכויות להסדרת חילוצה. ואילו ממשלת ספרד, מעודדת

משהו מתקדים ה"מרצדס", תשאף אף היא ל"שידור חוזר" של זכיייתה. אלא מאי, נראה כי דווקא מעמדה של זו הוא המעורער מבין השלוש. ראשית, מכיוון שבניגוד אולי להליך שהתנהל בארצות הברית לא צפויה פעולה של "תפיסה" ו"עיקול" של המטען המחולץ בידי בית המשפט. שנית, נגד הטענה הספרדית, כי מדובר במטען ובאנייה השייכים לה, תעמוד הטענה הפשוטה ולפיה כל המטען ששקע אינו אלא ניצול ועושק של אוצרות הטבע השייכים לילידי ותושבי דרום אמריקה, וכך הענקת זכויות במטען לספרד לא תהיה אלא המשך אותו גזל. נראה כי נטיית בתי המשפט בקולומביה - אילו יידרשו לעניין - תהיה להשיב את המטען לבעליו, תושבי מרכז ודרום אמריקה, ובפועל ממשלת קולומביה עצמה. לא נותר אלא לעקוב אחר התפתחות המאבק שנפתח.

*יזאב הריס הוא שותף במשרד עו"ד דורון, טיקוצקי ושות' *תוכן הכתבה כללי בלבד ואינו מהווה חו"ד משפטית.

במילים אחרות ומסורבלות פחות, אם פעילות הישע התת-ימית מתאימה להסדרים שלפי האמנה, חלים הכללים ה"רגילים" לעיל שבכוחם להעניק זכויות באוצר הנמשה למחלצו.

החוק הימי קובע כי לכל המדינות החובה להגן על פריטים בעלי ערך היסטורי או ארכיאולוגי ולשתף פעולה בקשר לכך, מבלי לפגוע בזכויות הבעלים ובחוקי הישע

לפי הודעה של אונסק"ו מאוקטובר 2008, האמנה נכנסה לתוקף מכוח אישורה על ידי 20 מדינות בלבד, ובהן בולגריה, קמבודיה,

אקוודור, פנמה, ניגריה, פורטוגל, ספרד ואוקראינה. אפשר להבחין אפוא כי מקומן של ארצות הברית ומדינות רבות במערב אירופה נפקד מרשימת התומכים באמנה, לפחות נכון למועד כניסתה לתוקף. יש לציין כי הכלים שמעניקה אמנה זו למדינות השוכנות לחוף הים מאפשרים להן להסדיר את הפעילות הארכיאולוגית התת-ימית ולפקח עליה לא רק בשטחיהן

או ארכיאולוגי, אשר היו מצויות, באופן חלקי או מלא, מתחת למים, לפחות 100 שנים. האמנה מאפשרת למדינות להסדיר ולהרשות פעולות הנוגעות לפעילות הנוגעת למורשת תרבות תת-ימית בתחומי המים הטריטוריאליים והכלכליים שלהן, ומטילה עליהן את החובה לדווח, או לגרום למי שפועל בתחומן לדווח למוסדות האו"ם על פעילותו וממצאיו. אשר לפעילות תת-ימית הנעשית מחוץ למים הכלכליים (ב-Area), זו לכאורה אינה נתונה לפיקוח כלשהו, אולם כלי שיט הנושאים דגל של מדינה שהיא צד לאמנה נדרשים לדווח על פעילותם התת-ימית באזורים אלה.

